

Iryna Szmatkova

DOI: 10.15290/bb.2018.10.18

Białoruski Państwowy Uniwersytet Ekonomiczny
Mińsk<https://orcid.org/0000-0003-0842-5460>

Воблака душы з улады тлуму...:
духоўныя пошукі ў паэзіі Ніны Мацяш
і Галіны Тварановіч

Духоўныя пошукі чалавека – адна з вядучых тэм у беларускай літаратуры яшчэ са старажытных часоў. Аднак у пэўныя перыяды свайго развіцця наша грамадства спрабавала перанесці ідэі духоўнасці на другаснае месца. Побач з духоўнымі ідэаламі атрымалі шырокае распаўсюджванне тэрміны *сацыяльныя ідэалы*, *універсальныя ідэалы*, узнікала пытанне аб іх зменлівасці¹. Але ж, калі сацыяльныя ідэалы, насамрэч, з’ява зменлівая, то духоўныя ідэалы, як сведчыць і пераконвае гісторыя, спрадвечныя. Гэта ў першую чаргу тычыцца рэлігійных каштоўнасцей, якія якраз і набываюць найбольшую актуальнасць у крызісныя часы. Так, у перыяд распаду савецкага грамадства ў канцы ХХ стагоддзя ў беларускай літаратуры асабліва яскрава адлюстраваліся працэс сцвярджэння думкі *пра выратавальную місію рэлігійных ідэй, якімі павінна поўніцца ўся чалавечая культура*². Калі ў гісторыі беларускай літаратуры амаль усяго ХХ стагоддзя традыцыйна рэлігійная тэма лічылася *з’явай маргінальнай*³, на палову свецкай; ёй прысвячаліся толькі асобныя творы асобных аўтараў, то

¹ В.П. Жураўлёў, *У пошуку духоўных ідэалаў: на матэрыяле беларускай літаратуры ХІХ–ХХ ст.*, Мінск 2000, с. 14.

² А. Века, “*На Беларусі Бог жыве...*”: біблейскія сюжэты і матывы ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча, “*Роднае слова*” 1995, № 11, с. 24.

³ Я. Чыквін, *Па прызванні і абавязку: Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Беласток 2005, с. 36.

ў канцы XX стагоддзя – пачатку XXI-га пачалі шырока распрацоўвацца сюжэты і матывы з Бібліі, паўсталі з небыцця вобразы рэлігійных асветнікаў і гуманістаў (Кірыла Тураўскага, Францыска Скарыны, Сімяона Полацкага і інш.). Найбольш актыўна гэты працэс адлюстраваны, на думку Я. Чыквіна, менавіта ў паэзіі – як *відзе духоўнай дзейнасці чалавека, які найбліжэй судакранаецца з рэлігійным вопытам*⁴.

Увасабленне духоўных каштоўнасцей у беларускай паэзіі – з’ява адметная. Асаблівую цікавасць уяўляе адлюстраванне гэтай праблемы ў творчасці дзвюх беларускіх паэтэс мяжы XX–XXI стагоддзяў – Ніны Мацяш і Галіны Тварановіч, лірыка якіх стала самабытным прыкладам духоўнай паэзіі з яе нацыянальнымі асаблівасцямі выяўлення. Творчасць абедзвюх паэтэс яднае высокая духоўная культура, якая сфарміравалася як пад уплывам народнай традыцыі, так і з улікам сусветнай класікі – яны маюць вышэйшую філалагічную адукацыю, Ніна Мацяш ведала некалькі замежных моў, усё жыццё актыўна займалася перакладамі, Галіна Тварановіч з’яўляецца выдатным даследчыкам літаратуры, доктарам філалагічных навук.

Ніна Мацяш прыйшла ў літаратуру ў 1960-я гады, яе зборнік паэзіі “Агонь” быў надрукаваны ў 1970 годзе, наступныя выходзілі адзін за другім: “Удзячнасць” (1973), “Ралля суровая” (1976), “Прыручэнне вясны” (1979), “Поўны келіх” (1982), “Жнівень” (1985), “Паварот на лета” (1986), “Шчаслівай долю назаві” (1990), “Паміж усмешкай і слязой” (1993) і інш. Адрозна ж крытыкамі была вызначана духоўнасць як ярка выражаная рыса яе творчасці. Дакладна зазначыў Р. Семашкевіч: *Гаворачы пра індывідуальнае творчае аблічча Н. Мацяш, у ім трэба вылучыць як галоўнае імкненне да духоўнай напоўненасці паэзіі*⁵. Пры гэтым выяўляецца нацыянальная спецыфіка светаразумення, якая найперш заключаецца ў цеснай сувязі хрысціянскіх і народных культурных традыцый. З дахрысціянскіх часоў прыйшло ў беларускую паэзію адухаўленне навакольнай прыроды. Н. Мацяш узвышае значнасць кожнай травінкі, самай маленькай жывой істоты, па-жано-чаму ласкава дае ім назвы (вершы “Павучок”, “Матылёк”, “Яліна”, “Лазінка” і інш.). Як прызнаецца аўтарка, жыццю яна вучыцца ў дрэў (верш “Вучуся ў дрэў”). Прырода, пейзажныя вобразы сагрэты па-чуццём замілаванасці, любоў яе да свету глыбокая і ўсёабдымая. Адметна, што ў вершы “Папараць-кветка” паэтэса робіць акцэнт не на

⁴ Я. Чыквін, *Ідэя. Вобраз. Інтэрпрэтацыя*, Беласток 2014, с. 100.

⁵ Р. Семашкевіч, *Выпрабаванне любоўю*, Мінск 1982, с. 160.

самім свяце пошуку кветкі шчасця, а на самапачуванні вечнай душы, яе цікавіць тое галоўнае і сутнаснае, што прасвятляе маральна-гуманістычны сэнс быцця, яе лірычная гераіня ўздымае пытанне аб вечным і часовым: *Шчыравала сотні эпохаў ты, // Агню спрадвечнага іскрынка жывая // Пад гэтым часовым няўдалым назовам // “Мая душа”? // Бо плоць і мая для цябе – // Толькі чарговая – з безлічы – абалонка⁶*, галоўная задача лірычнай гераіні – *вырваць воблака душы з улады тлуму...⁷*.

Н. Мацяш неаднаразова ў сваіх вершах вылучае паняцці “душа” і “дух” паасобку, у адным са сваіх лістоў да Я. Чыквіна яна зазначала: *Чым больш сталее, тым болей душа шукае такіх твораў, дзе ўжо не душа, а дух грае першую скрытку⁸*. Узнікаюць заканамерныя пытанні – чым адрозніваюцца паняцці “душа” і “дух”, якую паэзію можна называць духоўнай? Вучэнне аб тым, што чалавек мае душу і дух, знаходзіцца ў Бібліі: *Бо слова Божае жывое і дзейнае, і больш вострае, чым усялякі меч абявостры: пранікае да падзелу душы ад духа, суставаў і мозгу, і судзіць помыслы і намеры сардэчныя⁹*. Па вялікім рахунку, абодва гэтыя словы маюць тоеснае значэнне. Адрозніваецца душа ад духа, калі гэта патрабуецца для тлумачэння нябачнага, глыбокага, таёмнага аскетычнага падзвігу¹⁰. Дух – гэта вышэйшая здольнасць чалавечай душы, праз якую чалавек пазнае Бога. Душа звязвае чалавека са светам, дух накіроўвае яе да Бога. Душа ёсць ва ўсіх жывых істот, духам валодае толькі чалавек.

Паступова паэтычнае слова Н. Мацяш усё больш звярталася да Бога. Зразумела, у 1970-я – 1980-я гады адкрыта гэта зрабіць было немагчыма, рэлігійная тэма была пад забаронай. Пагэтаму немагчыма адзначна размежаваць паэзію духоўнага пошуку дадзенага перыяду ні як уласна свецкую, ні як рэлігійную.

Увогуле, выклікаюць цікавасць меркаванні беларускіх навукоўцаў пра рэлігійнасць беларускай нацыі. А. Века суадносіць дзве процілеглыя думкі. Адны даследчыкі, якія вылучаюць у беларускім менталітэце талерантнасць, спагадлівасць¹¹, сцвярджаюць, што *белару-*

⁶ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, Мінск 1993, с. 228–229.

⁷ Н. Мацяш, *Богава дрэва*, Мінск 2004, с. 28.

⁸ Н. Мацяш, *Гарнуся да вас удзячнай душою*, “Тэрмапілы”, № 13, 2009, с. 191.

⁹ *Пасланне Апостала Паўла да яўрэяў*, Яўр. 4: 12.

¹⁰ <https://azbyka.ru/biblio/?Hebr.4:12&cr&rus>

¹¹ А. Анціпенка, *Еўрапейскасць і хрысціянская ідэя беларускасці*, Мінск 1993, с. 259–262.

сы – самыя паслядоўныя хрысціянскія падзвіжнікі¹². У гэтым выпадку прасочваюцца глыбокія карані хрысціянскай традыцыі, пачынаючы з часоў асветніцкай дзейнасці Ф. Скарыны, у якога дамінуе галоўная ідэя Новага Запавету – любові да бліжняга. Ф. Скарына ў адной са сваіх прадмоў да кніг Бібліі пісаў: *...То чинити иным всем, что самому любо ест от иных всех, и того не чинити иным, чего сам не хацеша от иных имети*¹³. Гэта традыцыя была працягнута ў творчасці Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага, Афанасія Філіповіча (дарэчы, нездарма менавіта да яго звяртаецца ў адным са сваіх вершаў Н. Мацяш), Сімяона Полацкага, Адама Міцкевіча і інш.

Другія ж даследчыкі, наадварот, лічаць, што ўсе беды беларусаў з-за *недастатковай хрысціянскасці*¹⁴. Пасля 1917 года вера была пад забаронай, разбураліся цэрквы. Спатрэбіўся час, каб людзі апамяталіся, павярнуліся да Бога. Пачалося духоўнае адраджэнне. Нездарма ў беларускай літаратуры другой паловы ХХ стагоддзя так ярка выявілася імкненне выратаваць людзей ад бездухоўнасці, дэгуманізацыі. Для паэзіі Н. Мацяш першай паловы яе творчага шляху характэрна агульная гуманістычная дамінанта, услаўленне агульначалавечых каштоўнасцей; рэлігійнасць значна глыбей выявілася ў апошнія два дзесяцігоддзі яе творчасці: у 1999 годзе выдадзены зборнік “*Душою з небам гаварыць*”, у 2004 годзе ўбачыў свет зборнік духоўнай лірыкі Н. Мацяш “*Богавы дрэва*” (у серыі бібліятэкі часопіса “*Наша вера*”), у 2009 годзе пасмяротна быў надрукаваны зборнік вершаў, перакладаў і эсэ “*У прыгаршчах ветру*”, у якім у найбольшай ступені засведчана яе *памкненне да вышэйшых чалавечых і Боскіх цнотаў*¹⁵.

Паэтычная творчасць Галіны Тварановіч адразу з першага яе зборніка вызначаецца як уласна духоўная. На сённяшні дзень надрукаваны яе кнігі вершаў: “*Ускраек тысячагоддзя*” (1996), “*Верасы Дараганава*” (2000), “*Чацвёртая стража*” (2004), “*Бурштынавы яблык*” (2010). Высокая духоўная заглыбленасць яе лірыкі, яе аднакіраванасць і агульны мінорны лад патрабуюць ад чытачоў, даследчыкаў засяроджанай увагі.

¹² А. Века, “*На Беларусі Бог жыве...*”: біблейскія сюжэты і матывы ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча, “*Роднае слова*” 1995, № 11, с. 34.

¹³ *Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя*. У 4 т.: 1955–1965, Мінск: 2001, т. 3, с. 109.

¹⁴ Р. Радзiк, *Рэлігійныя перадумовы фарміравання беларускай нацыі*, Мінск 1992, с. 272–279.

¹⁵ Г. Праневіч, “*Трымацца скалы любові...*”, [у:] *У прыгаршчах ветру*, Мінск 2009, с. 3.

Г. Тварановіч прыйшла ў літаратуру, у параўнанні з Н. Мацяш, у час, калі забарона рэлігійнай тэмы была знята і, наадварот, літаратура духоўнага пошуку стала вельмі папулярнай. Што гэта, дань модзе? У чым вытокі яе духоўнай паэзіі?

Аналізуючы беларускую духоўную літаратуру, літаратуразнаўца Я. Чыквін вылучае ў ёй два полюсы – антропацэнтрычны і тэацэнтрычны¹⁶. Адназначна, да ўласна рэлігійнага кірунку адносіцца другі. Калі першы можна ахарактарызаваць як *свецкая беларуская паэзія з усімі яе рэлігійна зафарбаванымі, “пераходнымі”, варыянтнымі формамі ў напрамку хрысціянскіх каштоўнасцей і ідэалаў*, то другі – *рэдкавая з’ява – духоўная, рэлігійная, канфесійная, малітоўная, трансцэндэнтная або паэзія яўлення ці паэзія хрысціянскай правідэнцыйнасці*¹⁷, прыкладам якой і з’яўляецца лірыка Г. Тварановіч.

Г. Тварановіч нарадзілася і выхоўвалася ў савецкі атэістычны час, але з даволі ранняга ўзросту, аб чым сведчаць яе дзённікавыя запісы (“Пайсці, каб вярнуцца”, Беласток 2014), яна ў сваёй душы *спрычынілася да адкрыцця глыбокіх крыніц*¹⁸. Кніга дзённікавых запісаў аўтаркі дапамагае зразумець шляхі фарміравання духоўнай заглыбленасці лірычнай гераіні паэтычных зборнікаў Г. Тварановіч, якія яна друкуе пазней. “Пайсці, каб вярнуцца” складаецца з трох раздзелаў: “З запісаў вучаніцы”, “З запісаў студэнткі”, “З запісаў аспіранткі”; цікава што апошні запіс датуецца 7 чэрвеня 1996 года: *Забрала з “Мастацкай літаратуры” свой паэтычны зборнік “Ускраек тысячагоддзя”, з нібы граўнічнай свечачкай на вокладцы, якраз у Духаў дзень!...*¹⁹. З гэтага моманту ўсе духоўныя пошукі аўтаркі адлюстраваны ў яе вершах.

У згаданых дзённікавых запісах уражвае апісанне духоўнага перараджэння, якое адчувала будучая паэтэса пасля наведвання святых мясцін – Суздаль, Троіца-Сергіевай лаўры ў Загорску: *Што ў нас чалавечасць?! Дзе яно, гэтае чалавечасць, пачынаецца і канчаецца?! Чым рознімся ад іншых жывых клетак (...) Не хапае пачуцця веры, вышыні, якія не заслугамі і поспехамі знешнімі вызначаюцца і найчасцей скрыўджанымі штодзённай мітуснёй аказваюцца*²⁰. Ужо значна пазней, праз гадоў 20, аўтарка дае адказы на гэтыя пытанні ў аднайменным артыкуле “Да праблемы духоўных каштоўнасцей”: *Духоўнасць,*

¹⁶ Я. Чыквін, *Ідэя. Вобраз. Інтэрпрэтацыя*, Беласток 2014, с. 101.

¹⁷ Тамсама, с. 102.

¹⁸ Г. Тварановіч, *Пайсці, каб вярнуцца*, Беласток 2014, с. 182.

¹⁹ Тамсама, с. 214.

²⁰ Тамсама, с. 187–188.

як вытворнае ад духу, ахоплівае самы шырокі спектр чалавечай свя-
домасці і дзейнасці²¹. На думку аўтаркі, духоўнасць раўназначна чала-
вечнасці, чалавек жа створаны па вобразе і падабенстве Божым і трэ-
ба любіць дар жыцця ў сабе. Галіна Тварановіч сугучна сцвярджае як
у сваім літаратуразнаўчым даследаванні: *...усе мы адбываемся ў сваіх
лёсах пад засенню Крыжа Збаўцы*²², так і ў вершы, надрукаваным яш-
чэ ў 1996 годзе:

Абпаленая і перасохлая
ў ілжывай бясконцасці
тлумнага дня
зацята шукаю адзінае месца,
дзе яшчэ можна жывою вадою
душу наталіць –
імкнуся ў засень Крыжа²³.

У паэтычных творах Г. Тварановіч “гучаць” спрадвечныя тэмы
пошуку духоўнага ў душэўным, барацьбы любові і нянавісці, добра
і зла, цемры і святла; адаленне спакусаў, адчаю, самоты, гардыні, го-
рычы, распачы, недаверу; узрошчванне лагоды, спачування, міласэр-
насці, веры, надзеі, любові.

Пошукі шляхоў асабістага маральнага ўдасканалення хвалююць
Г. Тварановіч, пачынаючы яшчэ з маладога ўзросту. Пазнаёміўшыся
ў снежні 1979 года з Н. Мацяш, яна была ў захапленні ад яе: *Ні-
на Мацяш. Шчасце, што чалавек гэты ёсць! Адчула сябе “жывою”!
Яна, да слёз кволая фізічна, такая моцная духам!*²⁴ Дзве паэтэсы ад-
чулі духоўную еднасць. Н. Мацяш, ужо больш сталая паэтэса, ста-
ла для Г. Тварановіч крытыкам і дарадцай. У ліставанні Н. Мацяш
з Г. Тварановіч і Я. Чыквіным сустракаем словы-водгукі на вершы
Г. Тварановіч: *Балючыя ў цябе вершы, Галю. Але пакуль душа хо-
ча гаварыць, хай выказваецца. Дай бы табе і ў сабе разабрацца,
і да людзей не астыць (27.10.1990), Радуюся сутнаснаму твайму,
якое моцна выяўляецца ў вершах, і чым далей, тым мацней і ўраз-
лівей... (30.09.1991)*²⁵. Абедзвюх паэтэс аб’ядналі менавіта духоўныя

²¹ Г. Тварановіч, *Пад небам Айчыны*, Беласток 2005, с. 38.

²² Тамсама, с. 37.

²³ Г. Тварановіч-Сеўрук, *Ускраек тысячагоддзя*, Мінск 1996, с. 6.

²⁴ Г. Тварановіч, *Пайсці, каб вярнуцца*, с. 171.

²⁵ Н. Мацяш, *Гарнуся да вас удзячнай душою*, “Тэрмапілы” 2009, № 13, с. 177, 179.

пошукі; паэзію Н. Мацяш і Г. Тварановіч лучыць іх імкненне да самаўдасканалення, высокая ахвярнасць, цяпенне.

Духоўныя пошукі паэтэс цесна звязаны з катэгорыяй часу. Згодна з псіхалагічнымі даследаваннямі, *час належыць разглядаць як атрыбут пачуццяў*²⁶. У адным з інтэрв'ю Н. Мацяш зазначыла: *Час – субстанцыя пастаянная. Ён нібыта і не рухаецца. Гэта мы яго сячэм на нейкія перыяды, адрэзкі*²⁷. А ў вершы “Прыцяжэнне часу” паэтэса разважае пра ўплыў часу на чалавека: *Ты стаў дасведчанней сягоння, // А шчаслівейшы быў учора...*²⁸.

У паэзіі Г. Тварановіч, увогуле, вобраз часу – адзін з вядучых, сэнсаўтваральных. У зборніку “Ускраек тысячагоддзя” час паўстае ў метафарах *часу келіх* (с. 50), *човен часу* (с. 53), у аднаіменным вершы “Мой час” (с. 122), у сінанімічнай замене “імгненні” – *імгненне... бясконца... трымціць* (с. 126), *прамяністае імгненне* (с. 130), *усё – натвек – імгненне* (с. 137); у зборніку “Верасы Дараганавы” – *пераводзіш стрэлкі гадзінніка* (с. 52), *з чаго хварэе час* (с. 77), *Дат – сіло. // Пакуль дарогу // сіл стае // трымаць // сваю – // спрэчка часу // ува мне і па-за мною. // Каляндар – знутры* (с. 55); у зборніку “Чацвёртая стража” – *на кроснах лёсу час* (с. 5), *вопыт – ручнік часу* (с. 43), *прыпыніўся час* (с. 54) і інш. Праз вобраз часу Г. Тварановіч вызначае і сэнс жыцця чалавека:

Жыццё –
 Час, узяты ў дужкі падзей,
 Падзей народжаны,
 Па падзеях раскладзены,
 У падзеі ўштукаваны.
 Падзея сведчыць пра час
 І па ёй час вызначаецца –
 Час нараджэння і час смерці,
 Прамінанне, успамін і надзея.
 Вось і я
 Прыталася за выпадкова нібыта
 Адкрытаю дужкай свайго жыцця.
 Разумнейшы за мяне
 Майго часу пачатак –

²⁶ Ю. Молчанов, *Труды международного общества по изучению времени*, “Вопросы филологии” 1977, № 5, с. 164.

²⁷ *Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету*, Мазыр 2007, с. 190.

²⁸ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязоў*, с. 175.

Невыпадковасць імгнення,
Якому заключнаю дужкаю
Суджана стаць –
Ведае²⁹.

Уключаючы жыццё асобнага чалавека ў кантэкст часу, вечнасці, аўтаркі прыходзяць да высноў аб яго бясконцасці. Н. Мацяш заклікае помніць пра вечнае: *О, калі б кожны памятаў, што вечны ён! // ...Што побыт наш зямны – ўсяго луска...*³⁰. Вера пазбаўляе чалавека страху перад невідомасцю і смерцю. Памірае цела чалавека, душа вызваляецца для вечнага жыцця. *Калі чалавек у зямлю сыходзіць, // Вылушчваецца з яго // Зерне Духу*³¹, – робіць выснову Н. Мацяш. Яна верыць у бессмяротнасць: *Бяссмертны ты, і я не ўмру*³². У трыпціху “Тры каласкі любові і смутку” яна піша: *Смерць – яна не ў кожным разе драма... // Родны дол абдымкі расхіне, // І ступлю я ў росту Вечнай Браны...*³³.

Беларускія паэтэсы звяртаюцца да чытачоў з напамінам аб існаванні вечнага жыцця і вечных каштоўнасцей, далучэнне да якіх магчыма толькі шляхам духоўнага самаўдасканалення. Я. Чыквін вылучае два эстэтычна-мастацкія спосабы выяўлення тэацэнтрычнага светабачання – **паскалеўскі** – праз уласны, непаўторна-асабісты прыклад жыцця хрысціянскай верніцы і праз вызваленне ад мноства; і авакумаўскі – праз зварот да апрыёрнага аўтарытэту Праваслаўнай Царквы і “узбагачэнне” душы мноствам³⁴. Згодна з дадзенай класіфікацыяй, духоўная паэзія Н. Мацяш і Г. Тварановіч адносіцца да “паскалеўскай”. Адкуль узнікла дадзеная тэрміналогія? Яшчэ ў сваіх дзённікавых запісах за 1983 год будучая паэтэса згадвае пра “царскі падарунак” – томік-ксеракс брусельскага выдання 1966 года “О жизни преизбыточествующей” Н.С. Арсеннева, які аўтарка назвала *нечаканая, а доўгачаканая сустрэча*, яе захапіла асоба вялікага матэматыка, фізіка, які вынайшаў шлях пошуку Прычыны Прычын: *пустота сердца, бесконечная бездна может быть заполнена только предметом бесконечным, непреходящим, т. е. только Богом*³⁵. Гэта кніга стала

²⁹ Г. Тварановіч, *Чацвёртая стража*, Беласток 2004, с. 47.

³⁰ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 232.

³¹ Тамсама, с. 230.

³² Н. Мацяш, *Душою з небам гаварыць*, Мінск 1999, с. 239.

³³ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 278.

³⁴ Я. Чыквін, *Ідэя. Вобраз. Інтэрпрэтацыя*, Беласток 2014, с. 111.

³⁵ Г. Тварановіч, *Пайсці, каб вярнуцца*, с. 211.

маяком для аўтаркі, уся яе лірычная творчасць адпавядае духоўнай канцэпцыі Блеза Паскаля.

Н. Мацяш таксама, як і яе малодшая сяброўка, стварае цэлы пласт духоўна заглыбленай лірыкі. Лірычная гераіня яе верша “Голас чацвёртай” імкнецца да аднаго: *Хацелася аднаго ад долі: // Душою з небам гаварыць*³⁶. Яна ўслаўляе *Уменне жыць не ў спаняверцы // У сэнсе змнага жыцця, // Уменне вераваць да смерці // У бессмяротны свой працяг*³⁷. Н. Мацяш заклікае сваё сэрца да веры: *Замачуць у глыбінях сваіх // Знакам веры ў жыццё гэты міг*³⁸. Сапраўды, захаваць веру ў сэрцы – для чалавека вельмі нялёгкая задача, гэта патрабуе пастаянных намаганняў, працы над сабой. Аўтарка змагаецца са сваёй недасканаласцю, просіць *Усявышняга не зацеміць сьвядомасць // Сумненнем! // Хоць бы зноў не сарвацца // У прорву зняверы! // Промнік Ісціны, // (...) Быць відушчай, // Быць памкнёнай толькі да вечнага – // Памажы!*³⁹. Пры жыцці Н. Мацяш было наканавана пакутаваць ад цяжкай хваробы, але яна вельмі стойка пераносіла выпрабаванні, не дазваляючы сабе нават скардзіцца: *Гасподзь схіляецца да ўсіх, // ды духам нічых Ён не чуе...*⁴⁰, паэтэса сваім жыццём праілюстравала адзін з асноўных пастулатаў хрысцінскай этыкі – ачышчэнне праз пакуты.

Чалавек сам па сабе – слабая і недасканалая істота, якая не заўсёды здольная вытрымаць выпрабаванні. Гэта яскрава паказала літаратура экзістэнцыялізму. Магчымасці чалавека не бязмежныя. У вершы “Што ацяміць?” Н. Мацяш прыгадвае знакамiтыя словы “Няма дасканаласці ў свеце”, выказаныя французскім пісьменнікам Антуанам дэ Сент-Экзюперы, каб далей сказаць пра сучасны стан грамадства: *Людзі адварочваюцца ад Бога, // Бо не бачаць, каб Ён пакараў вінаватага // За забойства, ці гвалт, ці бяздушыша. // А Бог у душы знябыты*⁴¹.

Знаходзячыся ў такім асяродку, лірычная гераіня апынулася ў разгубленасці: *Адварнуліся святыя! // Ці не так, як трэба, клікала...*⁴². І як вынік чуем запытанне: *Хіба Гасподзь сцягнець бы змог, // Калі б*

³⁶ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 154.

³⁷ Тамсама, с. 212.

³⁸ Тамсама, с. 225.

³⁹ Тамсама, с. 228.

⁴⁰ Н. Мацяш, *Богава дрэва*, Мінск 2004, с. 8.

⁴¹ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 240.

⁴² Тамсама, с. 233.

*ён існавай на свеце – Бог?!⁴³. У чым прычыны такога дэізму (Бога-пакінутасці) – сумненне, распач, крок назад? Не, паэтэса трывожыцца, што на зямлі ўзвысіўся чалавек, які ўявіў сябе чалавекабогам: *Бо мерай усяго ёсць чалавек: // Сам вершыць суд, сам творыць цуд і здзек⁴⁴*. Як зазначае М. Бярдзязеў, *любіць чалавека, калі няма Бога, – значыць чалавека шанавець за Бога. І тады падсцерагае чалавека вобраз чалавекабога, які павінен паглынуць чалавека, перайтварыць яго ў сваю зброю. Так немагчымай з'яўляецца любоў да чалавека, калі няма любові да Бога⁴⁵*. Гэту праблему няпэўнасці чалавека ўздымае Н. Мацяш у вершы “Неўнікнёнасць”. Паэтэса шкада людзей, што заблукалі, страцілі праведны шлях: *Няпэўны час, // Няпэўная душа. // Зацемраных людзей нясцярпна шкода... // Святое Слова, што было спярша, // Не як любоў у іх, // А як выгода⁴⁶*.*

Паэтэсы-праўдашукальніцы Н. Мацяш і Г. Тварановіч праходзяць складаны духоўны шлях. Але ж Г. Тварановіч нібы падагульняе, што нічога сваёй маральна-этычнай сутнасцю актуальней, універсальней за яшчэ старазапаветныя дзесяць заповедзей, а таксама праграмы-поклічу да ўзрастання ў духоўных магчымасцях, выказанай у Нагорнай пропаведзі Хрыстом, чалавецтва дасюль не вынайшла⁴⁷.

Неабходна звярнуць увагу на слова-зварот да Бога – малітву. У паэзіі Н. Мацяш і Г. Тварановіч такіх зваротаў вельмі шмат. У вершаваных маленнях паэтэсы просяць аб вечным, неўміручым, высокадухоўным як асабіста для сябе, так і для чалавека ўвогуле.

Н. Мацяш свой верш “Калі б на свеце меўся Бог” будзе ў форме пераказу вядомай малітвы Опцінскіх старцаў, з захаваннем прынцыпу траічнасці: – *О Божа, дай мне сілы не змяняць // Таго, чаго змяніць не ў сіле я; // – І дай мне мужнасці зрабіць усё, // Што я ў жыцці маім зрабіць павінна; // – І дай мне мудрасці, каб разлічыць, // Што – не пад сілу мне, а што – мой абавязак...⁴⁸*. Узнікае пытанне да назвы верша: што гэта – сумненне? Ці своеасаблівае ўсведамленне паняцця веры, якую цяжка змерыць? У вершы “Гуканне ў пустыні” паэтэса звяртаецца да Бога з просьбай паказаць сваё аблічча: *З'явіся, Збаўца*

⁴³ Тамсама, с. 291.

⁴⁴ Тамсама, с. 291.

⁴⁵ Н.А. Бердяев, *Философия творчества, культуры и искусства*: в 2 т., Москва 1994, т. 1, с. 327.

⁴⁶ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 236.

⁴⁷ Г. Тварановіч, *Пад небам Айчыны*, с. 37.

⁴⁸ Н. Мацяш, *Паміж усмешкай і слязой*, с. 64.

мой, з'явіся! // (...) З'явіся, выбаў з утрапення! // І хай звільнай той святой // Усё, што мкнеца да здзяйснення, // Па веры спраўдзіца маёй⁴⁹. У вершы “Пасля” Н. Мацяш хвалюецца за будучых людзей, наступнікаў, просіць для іх у першую чаргу веры: *Дай чалавеку веры, Божа, // Што хоць пасля, пасля, пасля, // Ужо ў абліччы іншым, можа, // Ён быць напраўдзе шчасным зможа, – // Бо вопыт, горкі і варожы, // Якім сілкуе Дух зямля, // Яму стаць мудрым дапаможа // Хоць недзе, некалі, пасля...*⁵⁰. Паўтор слова “пасля” надае спакой, урачыстасць, нават нейкую ўпэўненасць гэтаму малітоўнаму звароту да Бога.

Малітва надзелена магутнай сілай. Як піша У. Салаўёў, *верыць у божыя вытокі добра і маліца Яму, аддаючы Яму сваю волю ва ўсім, ёсць сапраўдныя мудрасць і пачатак маральнай дасканаласці*⁵¹. Сапраўды, у малітве чалавек яднаецца з Найвышэйшым, знаходзіць пакаянне ў грахах, пераадоленне спакусы, утаймаванне гневу. Да малітвы спрадвеку чалавек прыходзіць у самыя адказныя моманты жыцця. Ю. Лабынцаў адзначае, што ў малітвы, як пэўнага слоўнага жанру, *шмат агульнага з развітай літаратурай сучаснасцю, з мастацкай творчасцю. Агульнага шмат, вельмі шмат. Бо сама паэзія, лірыка нарадзілася з гімна, з малітвы, малітоўнага імпульсу. Малітва – гэта высокая духоўная творчасць. Узыходжанне*⁵².

Нібы дапаўняючы словы даследчыка, Г. Тварановіч зазначае: *(...) кожны чалавек нараджаецца “ветхім”, “плацянным” і мусіць знайсці ў сабе магчымасці, каб стаць жыхаром новазаветнай прасторы. І якраз перытеты гэтых пошукаў складаюць ці не асноўны змест усяго прыгожага пісьменства, прынамсі, пра тое сведчыць вопыт класічнай літаратуры*⁵³. Як пацверджанне гэтаму заключэнню – амаль усе паэтычныя творы самой аўтаркі, якія прысвечаны самаму галоўнаму – пошуку Існага.

Такім чынам, адвечныя агульначалавечыя каштоўнасці ў спалучэнні з маральна-хрысціянскімі ідэаламі склалі аснову мастацкага светаразумення Н. Мацяш і Г. Тварановіч, якія пераасэнсоўвалі вечныя ісціны і катэгорыі быцця, пры гэтым адбываўся працэс сама-

⁴⁹ Тамсама, с. 219.

⁵⁰ Тамсама, с. 239.

⁵¹ Ю.А. Лабынцаў, *“Напой росой благодати...”: малітоўная паэзія Кірыла Тураўскага*, Мінск 1992, с. 5.

⁵² Тамсама, с. 6.

⁵³ Г. Тварановіч, *Пад небам Айчыны*, с. 164.

пазнання, паглыблення маральна-гуманістычнага зместу іх лірыкі. Аўтарская манера Н. Мацяш і Г. Тварановіч вызначаецца экзістэнцыяльнай заглыбленасцю, духоўна-рэлігійным зместам, медытатыву-на-роздумнымі інтанацыямі, мастацкі свет іх лірыкі элегічны і спавадальны. Іх паэзія характарызуецца тыпалагічным падабенствам ва ўвасабленні канцэпцый часу і свету, у гуманізме і філасафічнасці мыслення. Чалавек стаў асновай творчасці беларускіх паэтаў, іх духоўна-філасофскага асэнсавання свету; у іх вершах увасобілася разуменне таго, што хрысціянская вера – крыніца маральнага ўдасканалення і духоўнага ўзбагачэння.

L I T E R A T U R A

- Ancipenka A., *Eŭrapejskasc' i hrystiãnskaâ idèâ belaruskasci*, [u:] Belarusika. – Albaruthenica, kn. 2: *Farmiravanne i razvišcë nacŭânal'naj samasvâdomasci belarusaj*: materyâly Mižnar. navuk. kanf., Minsk 1993 [Анціпенка А., *Еўрапейскасць і хрысціянская ідэя беларускасці*, [y:] Беларусіка. – Albaruthenica, – kn. 2: *Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў*: матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск 1993].
- Berdâev N.A., *Russkaâ ideâ*, Har'kov 2000 [Бердяев Н.А., *Русская идея*, Харьков 2000].
- Berdâev N.A., *Filosofiâ tvorčestva, kul'tury i iskusstva*. V 2 t., Moskva 1994, t. 1 [Бердяев Н.А., *Философия творчества, культуры и искусства*. В 2 т., Москва 1994, т. 1].
- Bibliâ: kniga Svâšennogo Pisaniâ Vethogo i Novogo Zaveta kononič. v russk. per. s paral. mestami*, Minsk 1994 [Библия: книга Священного Писания Ветхого и Нового Завета кононич. в русск. пер. с парал. местами, Минск 1994].
- Paŝlanne Apostala Paŭla da âŭrèâŭ, Âŭr. 4: 12* [Пасланне Апостала Паўла да яўрэяў, Яўр. 4: 12, [online], [https:// azbyka.ru/biblia/?Hebr.4:12&cr&rus](https://azbyka.ru/biblia/?Hebr.4:12&cr&rus)].
- Veka A., “*Na Belarusi Bog žyve...*”: *biblejskiâ sŭžety i matyvŭ ŭ pražy Uładzimiira Karatkeviča*, “*Rodnae slova*” 1995, № 11 [Века А., “*На Беларусі Бог жыве...*”: *біблейскія сюжэты і матывы ў паэзіі Уладзіміра Караткевіча*, “*Роднае слова*” 1995, № 11].
- Giŝtoryâ belaruskaj litaratury XX stagoddzâ*. U 4 t., 1955–1965, Minsk 2001, t. 3 [Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. У 4 т., 1955–1965, Мінск 2001, т. 3].
- Žuraŭlëŭ V.P., *U poŝuku duhoŭnyh idèalaŭ: na materyâle belaruskaj litaratury XIX – pačatku XX st.*, Minsk 2000 [Жураўлёў В.П., *У пошукі духоўных ідэалаў: на матэрыяле беларускай літаратуры XIX – пачатку XX ст.*, Мінск 2000].

- Labunsaŭ U.A., “*Narod rosoŭ blagodati...*”: *malitoŭnaâ raèzjà Kìryla Turajŭskağa*, Mìnsk 1992 [Лабунцаў Ю.А., “*Народ росою благодати...*”: *малітоўная паэзія Кірыла Тураўскага*, Мінск 1992].
- Macâš N., *Bogava drèva*, Mìnsk 2004 [Мацяш Н., *Богавя дрэва*, Мінск 2004].
- Macâš N., “*Garnusâ da vas udzâcnaŭ dušoŭ*” (*Listy Galìne Tvaranovič, Ânu Ćukvìnu*), “*Tèrmapìly*” 2009, № 13 [Мацяш Н., “*Гарнуся да вас удзячнай душою*” (*Лісты Галіне Тварановіч, Яну Чыквіну*), “*Тэрмапілы*” 2009, № 13].
- Macâš N., *Dišoŭ z nebat gavaryc’: vybr. liryka*, Mìnsk 1999 [Мацяш Н., *Душою з небам гаварыць: выбр. Лірыка*, Мінск 1999].
- Macâš N., *Patìž usmeškaj ì slâzoz: veršy ì raèty (1962–1992)*, Mìnsk 1993 [Мацяш Н., *Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы (1962–1992)*, Мінск 1993].
- Molčanov Ū.B., *Trudy meždunarodnogo obšestva po izučeniŭ vremeni*, “*Voprosy filologii*” 1977, № 5 [Молчанов Ю.Б., *Труды міжнароднага общества по изучению времени*, “*Вопросы филологии*” 1977, № 5].
- Radzìk R., *Rèligijnyâ peradumovy farmìravannâ belaruskaj nacyù*, [u:] *Belarusika-Albaruthen*, кн. 2, *Farmìravanne ì razvìccè nacyûnal’naj samasvâdomascì belarusaj*: matèryâly Mìžnar. navuk. kanf., Mìnsk 1992 [Радзік Р., *Рэлігійныя перадумовы фарміравання беларускай нацыі*, [у:] *Беларусіка-Albaruthenica*, кн. 2, *Фарміраванне і развіццё нацыянальнай самасвядомасці беларусаў*: матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск 1992].
- Semaškevìč R., *Vyprabavanne lûbojy: èsè, art.*, Mìnsk 1982 [Семашкевіч Р., *Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт.*, Мінск 1982].
- Solov’ëv V.S., *Sobranie sočinenij*. V 10 t., SPB, 1873–77, t. 1 [Соловьёв В.С., *Собрание сочинений*. В 10 т., СПб 1873–1877, т. 1].
- Talenavityâ žančyny Belarusi ŭ kul’turnaj, navikovaj ì mastackaj prastory svet: zb. matèryâlaŭ Mìžnar. navuk.-prakt. kanf., Mazyr 2007 [Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр 2007].
- Tvaranovič-Seŭruk G., *Verasy Daraganava: Liryka*, Mìnsk 2000 [Тварановіч-Сеўрук Г., *Верасы Дараганава: Лірыка*, Мінск 2000].
- Tvaranovič G., *Pad nebat Ajčyny: litaraturna-krytyčnyâ artykuly*, Belastok 2005 [Тварановіч Г., *Пад небам Айчыны: літаратурна-крытычныя артыкулы*, Беласток 2005].
- Tvaranovič G., *Rajsci, kab vârnusca*, Belastok 2014 [Тварановіч Г., *Пайсці, каб вярнуцца*, Беласток 2014].
- Tvaranovič-Seŭruk G., *Uskraek tysâčagoddzâ*, Mìnsk 1996 [Тварановіч-Сеўрук Г., *Ускраек тысячагоддзя*, Мінск 1996].
- Tvaranovič G., *Ćacvërtaâ straža*, Belastok 2004 [Тварановіч Г., *Чацвёртая стража*, Беласток 2004].

Ўыквін Я., *Ідэя. Вобраз. Інтэрпрэтацыя*, Беласток 2014 [Чыквін Я., *Ідэя. Вобраз. Інтэрпрэтацыя*, Беласток 2014].

S U M M A R Y

„ВОБЛАКА ДУШЫ З УЛАДЫ ТЛУМУ...”: SPIRITUAL SEARCH IN NINA MATYASH'S AND HALINA TVARANOVICH'S POETRY

The article explores the embodiment of spiritual search in the poetry of Belarusian poetesses of the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century – Nina Matyash and Halina Tvoronovich, whose verses are a clear example of Belarusian spiritual poetry with its national characteristics. On the example of their poetry the ways of their personal moral progress and the search how to save the mankind have been conceptualized.

Key words: spirit, soul, spiritual, religious, man, universe, spiritual poetry, Nina Matyash, Halina Tvaranovich.

S T R E S Z C Z E N I E

„ВОБЛАКА ДУШЫ З УЛАДЫ ТЛУМУ...”: DUCHOWE POSZUKIWANIA W POEZJI NINY MACIASZ I HALINY TWARANOWICZ

W artykule omówiono duchowe poszukiwania w twórczości białoruskich poetek II połowy XX wieku i początków XXI wieku – Niny Maciasz i Haliny Twaranowicz, których wiersze są wyraźnym przykładem poezji duchowej z jej cechami narodowymi. Autorka artykułu pokazała sposoby ich osobistego moralnego doskonalenia oraz próby odnalezienia drogi do uratowania całej ludzkości.

Słowa kluczowe: duch, dusza, duchowy, religijny, człowiek, ludzkość, poezja duchowa, Nina Maciasz, Halina Twaranowicz.